

Transskription af:

Obscuritas

2:7 Henrettelsen på Fælled: Da Struensee får hugget hovedet af foran 30.000 tilskuere, sker det i Guds navn

Vært og tilrettelægger: Louise Lindblad

Medvirkende: Ulrik Langen, historiker, Københavns Universitet og Poul Grinder-Hansen, fortæller

Redaktør: Rikke Caroline Carlsen

Fortæller: Præsten Balthasar Münter beder om at få vognen de sidder i vendt, så Struensee ikke kan se, hvad der foregår oppe på skafottet. Men Struensee kan høre det hele. Han kan høre, at bødlen smadrer Grev Enevold Brandts våbenskjold. Han kan høre Brandts skrig, da hans hånd bliver hugget af. Han kan høre larmen fra de titusindvis af tilskuere, der er mødt op på Østerfælled, og han kan høre, at hans vens jamren først stopper, da bødlets økse endnu engang rammer blokken. Nu er det blevet hans tur, Johann Friedrich Struensee. Døren til vognen, han og Münter sidder i, åbnes, og Struensee træder ud.

Louise Lindblad: Du lytter til Obscuritas, sæsonen om dødens ritualer. I langt størstedelen af Danmarks historie er døden blevet brugt som straf. Men de offentlige henrettelser handlede om andet og mere end straf og lidelse for lidelsens skyld. Ofte var det stærkt ritualiserede ceremonier, og i det her afsnit skal du med som tilskuer til en af danmarkshistoriens vel nok mest berømte af slagsen. Halshugningen af Christian den 7.'s livlæge, Johann Friedrich Struensee, som sker en tirsdag den 28. april i året 1772. Vi er i morgentimerne. Hvordan er stemningen i København på det her tidspunkt?

Ulrik Langen: Ja, den er nok temmelig, hvad skal vi sige, forventningsfuld, anspændt og på alle mulige måder sådan tense, fordi det jo er dagen for Struensees henrettelse. Det afhænger også lidt af, hvor man er i byen. Hvis man for eksempel er ude på Kastellet og er Struensee eller Brandt, der sidder indespærret derude, så er man nok temmelig nedslået og vemodig ved udsigten til, at man skal køres ud til Østerfælled for at blive henrettet senere på formiddagen. Men inde i byen er der nok en del, hvad kan man sige øh, opmærksomhed om denne her begivenhed. Det er sådan, at man har nogle fortællinger og nogle indikationer af, at byen faktisk tømmes ret drastisk i løbet af formiddagen, fordi der nærmest er en folkevandring fra, på det tidspunkt fuldstændig indelukkede

København, som jo ligger inde bag fortifikationer og volde og den slags. Så åbner man ud mod Østerport, altså porten står åben, og så er der simpelthen en folkevandring herud til Østerbro, hvor henrettelsen skal finde sted.

Louise Lindblad: Og det er jo også her, vi sidder, Ulrik. Du skal først lige, inden vi går videre, præsentere dig selv.

Ulrik Langen: Ja, jeg hedder Ulrik Langen, og jeg er historiker og ansat på Københavns Universitet og beskæftiger sig primært med 1700-tallets historie.

Louise Lindblad: Og hvor er det, vi to sidder lige nu?

Ulrik Langen: Ja, altså vi sidder på en bænk, som er sådan, hvad skal man sige, lige midt mellem... Østerbro Stadion har vi på den ene side og lidt over på den anden side har vi det, der hedder trafiklegepladsen, hvor københavnske skolebørn kan lære noget om trafikregler og den slags, når de kører rundt på små cykler med antegninger eller optegninger på asfalten. Og så har vi nogle fodboldbaner herovre på den anden side, og Fælledparken og en legeplads lige bagved os. Det er nogenlunde her, hvor det store skafot blev bygget, specielt bygget til henrettelsen af Struense og Brandt.

Louise Lindblad: Det er som om hele København er stimlet sammen på Østerfælled denne her tirsdag formiddag i april. Folk står tæt, de taler sammen, hvisker måske lidt om de rygter, der i de seneste uger har spredt sig i byen. Hvad de har hørt om den forbrydelse, Struense har begået. De kigger op på det solide træskafot foran dem. Det, som en københavnsk tømrermester i de foregående dage har bygget helt særligt til lejligheden. En trappe fører op til skafottet, som er hævet højt over menneskemængden, så selv de på bagerste række kan se omridset af huggeblokken, som står klar på toppen.

Ulrik Langen: Så skal vi også forestille os, at lige på denne her morgen, eller denne formiddag, er fyldt med titusinder af mennesker, som jeg nævnte før, som er taget fra København ud til Fælleden for at se på denne her henrettelse. Ud over det, så er der et meget stærkt militæropbud. Der skal jo holdes orden ved sådan en... Den her type af henrettelser. Man har tidligere i København set en del uordener ved henrettelser. Det er sådan, at man... Tidligere henrettede man jo folk på Gammeltorv og Nytorv, altså ved det gamle skafot inde i byen ved rådhuset, der lå der på det tidspunkt. Og der blev man i midten af 1700 tallet enige om, at vi må hellere flytte det uden for byen, fordi det skaber simpelthen for meget uro, og der er for meget tumult og for meget larm og den slags. Og så netop ved sådan en celeberr henrettelse som denne her, der vidste man altså, at der vil komme mange mennesker, og der kunne opstå uro af den ene eller den anden slags. Så man har simpelthen omkranset det her træskafot med hele 6 rækker af udkommanderede soldater, der skal holde øje, og man har også nogle enkelte stik, hvor man kan se, at der er officerer der rider rundt og holder øje med at ting foregår nogenlunde stille og roligt.

Louise Lindblad: Skal jeg kigge i denne retning? Er det her jeg skal forestille mig, at det her store træskafot er? Eller er det mere sådan...

Ulrik Langen: Du skal nok lidt mere denne vej her. Der kan du forestille dig det.

Louise Lindblad: Og så her i morgentimerne, så er folk ligesom allerede begyndt at strømme hertil. Titusindvis.

Ulrik Langen: Ja, titusindvis af københavnere, der skal ud og se denne her henrettelse. Og det er jo sådan, at der findes faktisk sådan en lille passage i et brev, som er meget interessant fra en norsk studerende, der bor i København på det her tidspunkt, som fortæller om det her, og at han selv tager ud af byen om formiddagen for at se denne her henrettelse. Og så siger han sådan: Ja, altså vi er herude, fordi vi skal se de her folk blive henrettet. Hvad det egentlig er, der er sket, det ved vi ikke rigtigt, og det får vi ikke noget at vide om. Men det er ligesom også, hvad skal vi sige, statsmagten eller kongemagtens... har jo ret til simpelthen at tilbageholde oplysninger. Det er jo ikke alle, der skal vide alt, hvad der er foregået. Så han kan desværre ikke fortælle sin søster om, hvorfor de her folk egentlig er blevet henrettet, fortæller han. Men altså, det interessante er det der med, at det giver jo en indikation af, at rigtig mange af de mennesker, der har været herude, de har måske ikke haft en særlig klar fornemmelse af, hvad det er, der er foregået - hvorfor de her to mennesker skal henrettes. Der går masser af rygter og alle mulige fortællinger om det, og der har været alle mulige pamfletter og viser og alt muligt, der har fortalt noget om det, men det er jo stadig på et ret, hvad skal man sige, ikke-defineret, ikke-klarlagt plan. Der foreligger en dom, og [alt muligt sådan noget]. Den har de mest almindelige københavnere næppe læst.

Louise Lindblad: Få kilometer fra skafottet på Østerfælled sidder vores hovedperson, den 34-årige politiker, statsmand og kongelige livlæge Struensee, indespærret i Kastellet. Manden, som i 16 måneder overtog magten i landet, og manden, som nu er dømt til døden for majestætsforbrydelse.

Ulrik Langen: Og den primære del af majestætsfornærmelse er, at han har ligget i med dronningen. Det fandt man ud af under retssagen mod ham, og både han og Caroline Mathilde erkendte forholdet. Så det er sådan det primære han bliver dømt for. Man forsøgte at dømme ham for alt muligt andet også, men det korte af det lange er, at man ud over denne her utroskabssag også mente, at han, som det hedder, med foragt for religion, moral og gode sæder, havde ført landets styre administrationen ud i en eller anden form for kaos. Så det er sådan en ikke særlig specifik dom, men der ligger i hele anklageskriftet, som dommen jo byggede på, altså et meget, meget udførligt narrativ om, hvor forfærdelig han havde været, og hvad det var for et styre, han havde gennemtruffet i København, og hvordan det var, hvordan moralen var trådt under fode, og hvordan han havde foretaget sig de vildeste ting. Og det man byggede sagen mod ham på var i vid udstrækning ideer, forestillinger eller rygter om, at han havde tænkt sig, altså formelt set, at overtage magten i Danmark. Han havde tænkt sig at udgrænse kronprinsen og sætte kongen fra

bestilling og selv lade sig nærmest udråbe til hersker, og at han havde gjort klar til det på alle måder. Og det kunne han simpelthen ikke finde skyggen af beviser for, da man gik i gang med at undersøge sagerne, så han dømtes altså for majestætsfornærmelse, primært fordi han havde haft et forhold til dronningen.

Louise Lindblad: Og han sidder jo her i morgentimerne fængslet inde på Kastellet. Hvad foretager han så her i de her timer?

Ulrik Langen: Han får et måltid, og så er han sammen med sin sjælesørger Balthasar Münter fra... altså en præst... en københavnsk præst, og præst for den tyske menighed i Sankt Petri, som i månederne forinden har besøgt Struensee næsten dagligt og talt med ham og, som man normalt ville formulere det, har forberedt ham til døden. Altså, der var jo ikke nogen, der meget håndfast vidste, at han skulle dø, men de fleste regnede med, at denne sag mod Struensee ville ende med en henrettelse. Og i løbet af de mange, mange samtaler, som Münter i øvrigt tager noter til og senere udgiver i et skrift, som bliver en kæmpe bestseller over hele Europa, der har de altså samtaler om livet og religionen og alle mulige andre ting. Og alle de her samtaler er jo gennemført med henblik på at gøre ham klar til netop den morgen her, hvor han sidder her og skal føres ud til Kastellet.

Louise Lindblad: Münter spiller en stor rolle i det her ritual?

Ulrik Langen: Ja, altså, han spiller i det hele taget en meget, meget stor rolle i det her kompleks, kan man sige, fordi han har i vid udstrækning været med til også at skabe fortællingen om, at Struensee er en forhærdet oplysningsmand, der i sin fængsling via Münsters påvirkning omvendes til at være en god kristen og på den måde også klar til at møde sin skaber, når han nu skal henrettes herude. Han har en stor betydning i månederne op til, men har selvfølgelig også en betydning på selve dagen, hvor han skal følge Struensee fra Kastellet, hvor de ridder i en karet med eskorte. Så følger han Struensee i vognen og kommer herud til Kastellet, hvor de sidder sammen i vognen.

Louise Lindblad: Altså, vi skal forestille os de her to vogne, kareter komme ind. Der er titusindvis af mennesker. De kommer ind, hvorfra? Et eller andet... Hvor tror du, de kommer ind fra?

Ulrik Langen: De kommer vel dernede fra det, der svarer til Østerbrogade i dag. Altså, der er de jo kørt ind, og der har jo også været folk. Der har været en folkevandring der, så de har kørt på vejen der langs, altså, hvor der har været masser af spadserende på vej herud. Det har været en kæmpe, kæmpe begivenhed, og, hvad kan man sige, befolkningen og tilskuerne har også vidst hvem det var, der var i disse vogne, som kørte derud. Med Brandt og hans sjælesørger, Provst Hee fra Holmens Kirke, siddende i den ene vogn og så Struensee og Münter i den anden. Og så har der selvfølgelig været en militæreskorte, som også har banet vej igennem menneskemængden her ud til Fælleden.

Louise Lindblad: De to vogne standser foran skafottet. I den forreste vogn sidder Enevold Brandt, som også er dømt for majestætsfornærmelse og for at have bistået Struensee i hans gerninger. Det er ham, der som den første bliver ført op på skafottet til bøddelen. Han virker rolig og fattet, da han går op ad trappen. Han tror måske, at han vil blive benådet i sidste øjeblik, men det sker aldrig. Fra den anden vogn kan Struensee høre det hele. Våbenskjoldet der smadres. Skriget, da hånden ryger. Stilheden, da hoved skilles fra kroppen. Og nu er det blevet Struensees tur.

...

Og han træder ud af retten. Hvad er det for et syn, der møder ham?

Ulrik Langen: Jamen altså... Øh, det kan vi jo ikke vide ud af andet end det, vi allerede har talt om, nemlig en kæmpe menneskemængde, der venter på, at han skal føres op på skafottet. Og så er der selvfølgelig nogle militære, hvad kan man sige, vagter og så videre, som holder folk tilbage. Folk har jo sikkert råbt og skreget osv. Og så bliver han altså så ført op sammen med ham Münster, og så snart han kommer op på skafottet så er han jo ligesom hævet op, og så kan han jo også kigge ud over den der kæmpe folkemængde, der står der for at overvære hans henrettelse.

Louise Lindblad: Det flyder med Brandts blod på skafottet. Bødden smadrer som det første Struensees våbenskjold med sin økse. Den værdighed, der var ham givet, træder han ikke ind med i døden. Tilskuerne kan nu se, hvordan hans hånd bliver lagt til rette på huggeblokken. De kan se, at bøddelen svinger sin økse, og hånden hugges af.

Ulrik Langen: Og det har selvfølgelig, medmindre man besvimer af smerte et eller andet, så har det jo været temmelig smertefuldt og samtidig ret voldsomt at hånden ryger af, og der strømmer ud med blod. Og netop denne håndsafhuggelse er en del af henrettelsesritualet, som det er blevet beskrevet i Danske Lov, som er den lov, hvorefter Struensee er dømt. Og i den lov er majestætsfornærmelse simpelthen den aller, allerværste forbrydelse. Så det er også derfor, at man giver ekstra gas i henrettelsen af folk, der er dømt for majestætsfornærmelse. Herefter bliver Struensee så lagt til rette. Hans hals bliver lagt til rette på huggeblokken, så man kan skille hoved fra kroppen. Det går desværre ikke helt så godt, fordi skarpretteren han hugger godt til, men han får ligesom ramt en lille smule forkert, så han får simpelthen ikke skilt hoved fra kroppen i første hug og han må ligesom [svup] så hive den der økse ud af halsen på Struensee og prøve igen. Anden gang går det heller ikke for godt. Først tredje gang, der rammer han så præcist, at hoved ligesom bliver skilt fra kroppen.

Louise Lindblad: Skarpretteren tager Struensees afhuggede hoved op og viser det ud til folkemængden. Først til den ene side og så til den anden. Dernæst går parteringen i gang. Struensees krop skal ligesom Brandts deles i fire. Og det sidste, der bliver fremvist for folkemængden, er hans kønsdele.

...

Altså, der står også børn her, gør det ikke det? Det er børn og voksne og...

Ulrik Langen: Ja, altså det har jo været... Der har sikkert været masser af børn og voksne osv. Man skal nok forestille sig at øh... Altså, vor tids ideer om, at børn kan tåle at se og så videre, de herskede ikke rigtig i 1700-tallet. Men man skal også vide, at henrettelser og også denne her efterfølgende, hvad kan man sige, udstilling af de henrettede, som man har haft i mange år på det tidspunkt, er jo en... har jo en eller anden form for... man har... den bygger på en ide om sådan noget forebyggelse og en eller anden ide om at her er et eksempel på nogen der har gjort noget forkert, og så kan alle jo lære af det. Og man har så også på den måde kunne indskærpe over for sine børn, hvad man skal... at man skal holde sig på dydens rette vej osv.. Så der ligger sådan masser af ting i det her.

Louise Lindblad: Hvis vi skal prøve at fortolke lidt mere på selve henrettelsesritualet og det her øjeblik, vi lige har talt om... Altså, der må ligge mere i det end lidelse for lidelsens skyld.

Ulrik Langen: Ja, altså, det er klart, altså lidelsen er selvfølgelig en væsentlig del af det, men det var det sådan set i alle former for straf og i mange andre af livets forhold og i religiøse termer også osv. Men det vigtige i det her er jo også denne her, hvad kan vi sige, altså, den fuldstændige magt over kroppen. Det at man, som dem der dømmes og straffes, har magten til at partere et legeme. Det ligger ligesom også i ideen om det her, altså at det er kroppen, der udsættes for straffen. I modsætning faktisk oftest, som man ser til senere tider, hvor det jo i vid udstrækning også er folks øh... hvor straf også er en mental og psykologisk ting, altså det er indespærring og resocialisering, og det er alle mulige ting. Det er ikke kroppen, man straffer længere. Selvfølgelig er det en kropslig straf, i en vis forstand også, at blive spærret inde. Men her er det stadig kroppen, der er det centrale i strafferitualet. Det er ved at ændre sig på det her tidspunkt. Ikke mindst fordi man har været mere følsom over for nogle af de her ting, og der er også ideer om, at det kan påvirke folk. Altså man sørger altid for, til den slags forestillinger, at der må grave for eksempel ikke være til stede, fordi man ved, at det er noget, der kan give gravide et chok, så det har konsekvenser for deres graviditet osv.. Det er sådan nogle ideer, man har om, at der er nogle mennesker, der ikke kan tåle at se de her ting. Men der er en meget, i litteraturen, sådan en kendt hændelse fra Frankrig nogle år før, hvor der var en der dømmes for majestætsfornærmelse, eller for også, at have forsøgt at begå et attentat mod den franske konge. Og han skulle så henrettes ved en meget makaber henrettelsesceremoni, hvor man hvor man bandt et reb i hver dele, hvad skal man sige, i begge ben af den henrettede - eller den dømte - og i begge arme. Og i de her reb blev der så fæstnet fire heste, henholdsvis fire heste, og så på et signal, så skulle hestene ligesom løbe hver deres vej, så denne her krop skulle blive revet fra hinanden. Og du kan godt høre det...øh altså, et morbide udtænkt henrettelsesritual det her. Men under alle omstændigheder så skete der det, at de der heste, de kunne simpelthen ikke flå den her krop fra hinanden, så i stedet for så var tilskuerne så bare vidne til en vis pinsler blev trukket i langdrag, og til sidst måtte man simpelthen opgive det her, fordi de der heste kunne simpelthen ikke rive kroppen fra hinanden. Og der er nogen, der har set det her som sådan et vendepunkt i synet på henrettelser og på det her meget... De her meget ekspressive og meget morbide henrettelsesritualer.

Louise Lindblad: Der er jo sådan hele det politiske i ritualet og hele den her signalværdi i, at det her det sker dig, hvis du fornærmer kongen. Men der er også præsten, Münster, der ligesom er med. Han er til stede fra start til slut. Der er hele den religiøse overbygning. Hvad har den af betydning?

Ulrik Langen: Men den har stor betydning, fordi det er en meget vigtig del af en henrettelsesritual, at den henrettede angrer, og at den henrettede indser, at... eller ikke henrettede... den dømte og den, der står foran henrettelsen... at den dømte indser, at vedkommende har begået en forbrydelse og på den måde også er klar til, for det første, at møde sin skaber, men i en vis forstand også forsones med det fællesskab, som forbryderen har forbrudt sig mod. Det er sådan en meget grundlæggende tanke, denne her, i 1600-tallet og senere 1700-tallets tænkning i forhold til denne her afstraffelse. Og det er derfor, man ser de her meget, meget ritualiserede henrettelser. Tidligere var det jo også med processioner, hvor folk gik ud til henrettelsesstedet, og der foregik enormt mange ting, som sådan næsten iscenesatte teaterlignende ting, som skulle vise, at altså, at nu var tingene kommet i orden med denne her henrettelse.

Louise Lindblad: Hvor er kongen?

Ulrik Langen: Kongen? Han er i hvert fald ikke til stede her ved henrettelsen. Han er enten på Frederiksberg Slot eller inde på Christiansborg, og det var simpelthen ualmindeligt, at kongefamilien skulle være tilskuere ved det her. En af grundene kunne være, at der faktisk fandtes en gammel overtro om, at hvis en kongelig person kom forbi et retterstedet, og der var ved at blive foretaget en henrettelse, så skulle den dømte benådes, og det kunne man jo ikke have skulle ske i denne her... I det her tilfælde.

Louise Lindblad: Henrettelsesritualet i fælleden er ved at være gennemført. Majestætsforbryderne er blevet henrettet og parteret foran de 30.000 tilskuere og Brandt og Struensees kropsdele bliver i et reb firet ned på rakkervognen, der holder foran skafottet.

Ulrik Langen: Og så, ja, så forlader folk jo bare fælleden, nok sikkert i nogenlunde god ro og orden og drager ind til byen igen. Og så bliver legemsdelene, de henrettedes legemsdele, kørt ud til Vester Fælled. Vester Fælled var det sted, hvor man normalt henrettede folk, men fordi man vidste eller regnede med, at der ville komme sådan stort opbud af tilskuere, så havde man altså lavet den her særlige henrettelses... det her særlige henrettelsessted på Øster Fælled. Men altså legemsdelene blev kørt ud til Vester Fælled, hvor de bliver placeret på hjul og stejle. Og hjul og stejle er sådan en pæl, hvor der er monteret et vognhjul horisontalt oven på eller på toppen af den her pæl. Og der bliver de her, hvad skal man sige, legemsdele så lagt til rette, hvor de så kan ligge der og hygge sig i solen og gå i opløsning. Og så bliver de henrettedes hoveder og de to afhuggede hænder placeret på stager. Det vil altså sige, at de bliver placeret på den øverste af nogle stager, der er rejst. Så hvis man gik forbi derude på det tidspunkt, så ville man altså kunne se de her ben og arme og kropsdele ligge, dryppende, på hjulene, og så vil man se nogle store stager, hvor der sad nogle afhuggede hoveder og de to afhuggede hænder. Det har også været et ret morbidt syn. Der knytter sig en lille anekdote til det, der er, at dronning Juliane Marie, som var en af kupmagerne mod Struensee, at hun jo fra vinduerne på Frederiksberg Slot kunne kigge ned på Vester Fælled hver dag og se Struensee, som hun havde begået kup mod. Altså se hans legemsdele der. Jeg ved ikke, om det er rigtigt, men det i hvert fald en anekdote.

Louise Lindblad: Og er det her en sidste ydmygelse på en eller anden måde?

Ulrik Langen: Ja, det må man sige, det er det. Altså, man kan sige Struensee er en af de henrettede statsforbrydere, som har haft et meget, meget, meget, meget dramatisk efterliv, hvor han jo altså simpelthen er blevet fuldstændig omfortolket, især i populærlitteraturen og i film og den slags, altså hvor man har set ham, som... Altså han er blevet en myte nu i dag, som på mange måder er løsrevet fra sin oprindelige historiske figur. Så han er jo, hvad kan man sige, i døden er kommet til ære og værdighed, modsat det had, der var rettet mod ham og den meget barske behandling han fik ved sin henrettelse og efter døden, eller umiddelbart efter døden.

Fortæller: Du har lyttet til historien om henrettelsen af Struensee. Landsforræderen, lykkeridderen eller den tragiske helt. Mange etiketter er i tidens løb blevet hæftet på Johann Friedrich Struensee, som blev straffet med døden på Øster Fælled i København i 1772. Der er ingen tvivl om, at straffens blodige ekskursion var tænkt som en demonstration af kongens magtfuldkommenhed til skræk og advarsel for alle. Et politisk ritual med et klart budskab: sådan hævner en enevældig konge sig. Men der var andet og mere på spil den tirsdag i april. Der er ikke to mænd, men tre hovedpersoner, på skafottet. Den dømte, bødlen og præsten. Münter er ved Struensees side fra først til sidst. Og samme mønster kan iagttages i resten af 16-1700-tallets Europa. Henrettelsen var frem for alt et religiøst ritual. Øksen blev ført i Guds navn.

[violin]

Louise Lindblad: Obscuritas er produceret af Louise Lindblad for Vores Tid med støtte fra William Demant Fonden. Redaktør er Rikke Caroline Carlsen. Du kan finde flere podcast om historie ved at søge på Vores Tid i din podcast app.

[Vores Tid – Nationalmuseets Mediehus](#)

[Obscuritas 2:7 Henrettelsen på Fælleden](#)

Produceret af Louise Lindblad for Vores Tid